

BİR KİTLE İLETİŞİM ARACI OLARAK RADYO VE KAMUSAL RADYOCULUK*

Yrd.Doç.Dr.
Vakur KAYADOR**

Türkiye hemen her alanda yakın ve uzak dönem tarihiyle, bu dönemlere ait kurumlarıyla sağlıklı bağlar oluşturmakta zorlanıyor. 1927 yılında başlayan Türkiye radyoculuğu da tarihçesi çok fazla irdelenen kurumlarımızdan biri değil. Başta Uygur Kocabaşoğu olmak üzere Aysel Aziz, Özden Cankaya, Sezer Akarcalı gibi değerli bilim insanlarıyla, çok yakın tarihte Ali Nihat Tarlan gibi araştırmacıların nitelikli çalışmalarına karşın, bu alanda yeterli araştırmaların yapıldığını söyleyebilmek çok zor. Belleksiz, duyarsız, tarihsiz bir toplum olarak kalmamak için bu çok renkli ve her an'ı Türkiye'nin siyasal ve sosyal yapısının izlerini taşıyan iletişim aracını incelemek gerekiyor.Özellikle 1994 yılına kadar ülkede yayın tekelinin bulunduğu dönemin, doğrusuyla yanlışıyla değerlendirilmesi, tarihle hepsaplaşmak anlamına da geliyor. Ancak Türkiye radyoculuğunun yayıncılık, programcılık bağlamında siyasal-toplumsal yapı ile nasıl bir etkileşim içinde olduğunu değerlendirebilmek için, kamusal radyoculuğun iyi tanımlanması zorunlu oluyor. Bunun yanı sıra kamusal radyoculuğun programcılık ve yayıncılık ilkelerinin saptanması ve mesleki kimliklerin iyi tanımlanması ayrıca gerekiyor.

1.1. BİR KİTLE İLETİŞİM ARACI OLARAK RADYO

Bütün siyasal sistemlerce özel bir önem yüklenen kitle iletişim araçlarının en önemlilerinden biri radyo'dur. Çağdaş anlamdaki kitle iletişimiminin ilk önemli atılımı matbaanın icadına kadar götürülürse, bu süreç içinde iletişimin kitleselleşme-

*Bu makale, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1999 yılında kabul edilen "Türkiye'de Radyo Yayın Tekeli Döneminde Siyasal-Toplumsal Yapı-radyo Programcılığı, Yayıncılığı Etkileşimi" adlı tezden uyarlanmıştır. Metin yazarı çalışmasının araştırma bölümlerini de -olanaklar ölçüsünde- dergimizde yayımlayacaktır.

** Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Basın-Yayın Bölümü öğretim üyesi.

sinde radyonun çok önemli bir yeri olduğu açıkça görülür. Bu özellikleriyle radyo çok kısa bir süre içinde yaygınlaşıp güçlenmiş, bir dönem en önemli, birincil kitle iletişim aracı durumuna bile ulaşmayı, televizyonun yaygınlaştığı dönemlerde de konumunu belli ölçülerde koruyabilmiştir. Latince radius (ışın) sözcüğünden gelen radyonun temel üretimi "yayın"dır. Kavramın İngilizce karşılığı olan broadcasting, Fransızcası radiodiffusion, Almancası ise runderfunk'tur. Sözcük karşılığı "ses ve görüntünün, elektromanyetik dalgalar aracılığıyla belirli bir yerden vericiye verilmesi, oradan da özel alıcılar ile topluma aktarılması"dır. Konumuz kapsamındaki "radyo yayını" ise; elektromanyetik dalgalar (Herz dalgaları) yoluyla, bir olayın, bir iletinin söz ve müzik kullanılarak topluma aktarılmasıdır. Bir başka ifadeyle; kulakla duyulabilecek sinyallerin, radyo titreşimleri aracılığıyla boşlukta yayılması ve bunun sonucunda bu sinyallerin, bu amaç için geliştirilmiş özel alıcılar "radyo alıcıları" aracılığıyla bireyler tarafından izlenmesidir.(1) Bunun dışında "radyo, hemen hemen bütün sanat dallarının ve haberleşme yollarının (gazetecilik, spor, tarih, müzik, ekonomi, tiyatro vs.) bileşimidir ve her çeşit konuyu çevreye yayan organdır," biçiminde de tanımlanmaktadır.(2)

Radyo yayın teknolojisini en yalın biçimiyle şöyle özetlemek mümkündür: Radyo yayınları, radyo binalarında insan sesini ve müziği en kaliteli biçimde kaydeden stüdyolardan verici istasyonlarına, telli / kablolu hatlarla ya da telsiz / radyolink hatlarıyla ulaştırılmaktadır. Söz ya da müzikten oluşan ses iletisi, önce ses basınç dalgaları olarak yola çıkmaktadır. Hava boşluğundan yola çıkan bu ses enerjisi, mikrofon aracılığıyla elektrik enerjisine dönüştürülerek çoğaltılmaktadır. Daha sonra kablo ya da linkle iletici verici istasyonlarına yüklenmekte, oradan da elektromanyetik dalgalar yoluyla, belli frekanslardaki radyo alıcılarına aktarılmaktadır. Radyo dalgaları belli bir noktadan birim zamanda geçen dalga miktarıyla ya da iki dalga arasındaki uzunlukla ölçülmektedir. Bu birim zamanda, belli bir ortamdan bir saniyede geçen dalga miktarı frekans olarak adlandırılmaktadır. Frekansın birimi "Herz", dalga uzunluğunun birimi ise "metre"dir. Frekans ve Herz birbirleriyle ters orantılıdır, biri artarken diğeri azalmaktadır. Radyo dalgalarının ulaşabileceği bütün frekans ve uzunluklar "elektromanyetik tayf" ile temsil edilmektedir. Bu tayf isteğe bağlı olarak, en alçak frekansa en yüksek frekansa kadar sıralanan bantlara bölünmektedir. Frekans ne kadar yükselir, dalga boyu da o oranda kısalsa, ses kalitesi ve gücü de o ölçüde artmaktadır.(3) Radyo yayınlarına ayrılan dalga boyları AM (amplitude modulation) ve FM (frequency modulation) olarak sınıflandırılmaktadır. AM sesi aktarırken, taşıyıcı dalganın yoğunluğunu ve gücünü yükseltip alçaltabilmektedir. Burada ses kalitesi her zaman aynı düzeyde kalmamaktadır. FM'de ise dalga yoğunluğu değişmediği, frekans ve dalga uzunluğunda değişiklik olduğu için, ses çok kaliteli biçimde alıcıya ulaşabilmektedir. Elektromanyetik dalgaların yayılması üç biçimde gerçekleşmektedir. Alıcı antenin verici anteni doğrudan gördüğü "doğru dalga" bunların ilkidir, FM yayınları bu şekilde gerçekleşmektedir. "Yer dalga-

sı," elektromanyetik dalgaların yeryüzü engebelerini izleyerek yayıldığı dalga türüdür. Atmosferin üst tabakalarını izleyerek yeryüzüne düşen dalga ise "gök dalgası" olarak adlandırılmaktadır.(4)

1.1.1. Radyonun Temel Özellikleri ve İşlevleri

Radyo, teknolojik özellikleri gereği diğer kitle iletişim araçlarından farklılıklar göstermektedir. Radyonun ve radyo yayıncılığının biricik malzemesi "ses"tir. Beş duyardan yalnızca kulağa seslendiği için "ses" radyoda en önemli unsurdur. Bu, tek duyu organına hitap etme özelliği nedeniyle, dinlenmesi daha yoğun bir ilgi ve konsantrasyon gerektirdiğinden, sıcak bir iletişim aracı olarak değerlendirilmektedir. Söz, müzik ve efektler, radyo yayınının temel ses özellikleridir. Bunların uyumlu kullanılması ile radyo yayınları etkili olabilir. Görüntü unsuruna sahip olmaması, radyonun hem avantajı hem de dezavantajı olabilmektedir. Kulağın belleği, gözün belleğine göre daha zayıftır, ancak birey üzerindeki etkisi daha yoğun olabilmektedir. Radyo bireye geniş bir hayal dünyası verebilmekte, onun düşgücünü harekete geçirerek farklı boyutta bir iletişim yaratabilmektedir. Görüntülü iletişim araçlarının yaygın olmadığı dönemlerde ailenin dostu olan radyo, daha sonra bireyle yoğun etkileşim kuran bir araç olma niteliğini sürekli koruyabilmiş, her zaman "arkadaş" olma özelliğini taşıyabilmiştir.

Radyo, televizyon gibi zamanla sınırlı bir araçtır. Radyo programları, günün belli saatlerinde sunuldukları için onlara her zaman ulaşmak mümkün değildir. Ancak günümüz teknolojileri olanaklarıyla, yayımlandıktan sonra kaydedilip saklanmaları kolay hale gelmiştir. Radyonun en pratik özelliklerinden biri her ortamda çok kolay dinlenebilmesidir. Evin her yerinde, iş ortamlarında, otomobilde, açık alanlarda rahatlıkla dinlenmesi, onun belirgin özelliklerinden biridir. Oysa sinema ve tiyatro gibi sanat etkinlikleri, bu anlamda ulaşılma kolaylığına sahip değildir. Radyo yayınında kullanılan en önemli araçlar mikrofonlar ve stüdyolardır. Radyo her türlü ses iletişimini dinleyicilerine, ses toplama ve vericilere iletme aygıtı olan mikrofon aracılığıyla aktarmaktadır... Stüdyolar ise sesin en kaliteli biçimde kaydedilmesini sağlayan oda mekanlardır... Ses kayıt aygıtları, mikserler, diğer başlıca radyo donanımlarıdır... Radyo bu aygıtlarıyla, diğer kitle iletişim araçlarından daha ucuzdur, ayrıca çok kolay taşınabilen, sokakta iş görebilen ses kayıt cihazlarıyla son derece pratiktir... Bunun dışında resmi nitelik taşıyan ve doğrudan doğruya bireyle iletişim kurmayı hedefleyen resmi radyoların inandırıcılıkları üst düzeydedir.(5)

Radyonun işlevleri, genel anlamda kitle iletişim araçlarının işlevlerinden farklı değildir. Bu araçların işlevleri ise, büyük ölçüde ait oldukları toplumun yapısı, sosyo-ekonomik özellikleri ve yönetim düzeyiyle doğrudan ilintilidir. Bu işlevler şöyle sıralanabilir:

- a) Haber ve bilgi verme
- b) Eğitim ve kültürel gelişime katkı
- c) Eğlendirme
- d) Mal ve hizmetlerin tanıtılmasını sağlama
- e) Güdüleme, toplumsallaştırma, kamuoyu oluşturma(6)

Radyonun haber verme işlevinin üç temel ilkesi vardır. Bunlar doğruluk, tarafsızlık ve çabukluktur. Özellikle kalkınmakta olan ülkelerde bu işlev, diğer kitle iletişim araçlarına göre daha da önemlidir. Ülkemizde ve kalkınmakta olan ülkelerde radyo, televizyon yayınları yaygınlaşmaya dek bu görevi etkin bir biçimde yürütmüştür... Haberlerden sonra radyonun en önemli işlevlerinden biri eğitim işlevidir. Örneğin okuma yazma oranlarının çok düşük olduğu Afrika ülkelerinde eğitim amaçlı özel radyo istasyonları kurulmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise eğitimin niteliği temel eğitime yönelik değildir, burada amaçlanan tamamlayıcı / destekleyici eğitimidir. Radyodaki eğitim programları, okul içi eğitimi destekleyen "örgün eğitim" ve yetişkin halkı hedefleyen "yaygın eğitim" olarak iki başlık altında değerlendirilebilir... Eğlendirme işlevi bir anlamda radyonun diğer işlevlerinin yerine getirilmesine katkı sağlayan bir unsurdur. Özellikle resmi radyoların eğlenceyi en düzeyli biçimde ucuz olarak halka sunmak gibi görevleri vardır. "Eğitirken eğlendirmek - eğlendirirken eğitmek" nitelikli bir radyonun öncelikli amacıdır... Reklamlar her tür mal ve hizmetin tanıtımını sağlayan, hem özel hem de kamusal radyoların önemli gelir kaynaklarıdır... (7) Neyin haber, neyin reklam, neyin tanıtım olduğu kimi zaman tartışma konusu olabilmektedir. Radyonun güdüleme işlevi özellikle kalkınma süreci içindeki ülkelerde toplumsal hedeflere ulaşmada, ulusal politikaların gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Toplumsal uyum ve düzenin korunabilmesi amacıyla, toplumsal ilişkileri geliştirmek ve bütünleştirmek, yine radyonun inandırıcılığı ile gerçekleşebilmektedir. Toplumla aktarılmak istenen birtakım iletilerin demokratik tartışma ortamları ile sağlanması, kamuoyu oluşumunu gerçekleştirebilmektedir. (8)

1.1.2. Kamusal / Resmi Radyoculuk

Türkiye Radyoculuğu yayın tekeli dönemini ele alırken, bu dönemin hangi sınıflama içerisinde değerlendirildiğini de belirlemek gerekmektedir. Bunun için radyo yayın örgütlenmelerini, kamusal / resmi yayıncılığı eksen alacak biçimde değerlendirmek zorunlu olmaktadır. UNESCO'nun 1976 yılında yaptığı bir gruplandırma radyoların siyasal iktidarla olan ilişkilerine ve gelir kaynaklarına göre düzenlenmiştir.

- a) Hükümet yayın kurumu (Governmental Broadcasting Institution)
- b) Kamu hizmeti yayın kurumu (Public Service Broadcasting)
- c) Ticari yayın kurumu (Commercial Broadcasting Institution)(9)

1989 öncesi "eski dünya düzeni" olarak tanımlanabilecek bir dönemi kapsayan bu değerlendirmeye Aydan F. Aydın günümüz Avrupa'sında yaygın olan "demokratik içerikli alternatif radyoları" ayrı bir grup olarak eklemektedir.(10)

UNESCO'nun sınıflamasındaki hükümet yöntemi, radyo televizyon istasyonları-nın doğrudan doğruya siyasal iktidarların elinde bulunduğu bir yöntemdir. Gelir kaynakları da hükümete bağlı olan bu kurumların, özgürlüklerinden ve özerkliklerinden söz etmek mümkün değildir. Kamu hizmeti yayın kurumu uygulaması ise, resmi nitelikteki radyo ve televizyon kurumlarının özerk bir yapı içerisinde örgütlenmeleridir. 1964-1971 yılları arasında Türkiye radyoculuğu incelenirken üzerinde daha ayrıntılı olarak durulması gereken özerklik, en yalın tanımla, "kurumların siyasal iktidarın baskısından uzak durmasını sağlayan" bir uygulamadır. Yansızlığı sağlamayı amaçlayan bu uygulama BBC (British Broadcasting Corporation - İngiliz Yayın Kurumu), NOS (Nederlands Omroep Stichting - Hollanda Yayın Vakfı) gibi kurumlarda demokratik katılımı sağlayacak biçimde düzenlenmiştir. Bu kurumlarda pek çok demokratik baskı grubunun radyo ve televizyonda belli sürelerde eşit olarak yararlanmaları sağlamaktaydı.(11) Ancak dünyada özerkliği, bütün demokratik kurumlara radyo mikrofonlarını kapatmak şeklinde yorumlayan uygulamalar da görülmüştür(12). Ticari yayın kurumu ise liberal / kapitalist ülkelerdeki özel radyo-televizyon kurumlarını anlatmaktadır. Popüler müzik yayınları yapan ve sürekli kitle kültürü üreten bu kurumlar reklam gelirleriyle yaşamaktadırlar...(13)

Günümüzde alternatif radyolar ise, çeşitli muhalif grupların seslerini duyuran yayın kurumlarıdır. Bu radyolar belli yerleşim bölgelerindeki dinsel örgütlerin, etnik grupların seslerini duyurmaktadır. Halk radyoları resmi görüşe karşı muhalif düşünceleri aktarmaktadır. Bunlar genellikle Latin Amerika ülkelerinde gelişmişlerdir. Alternatif radyoların Batı Avrupa'daki örnekleri "özgür radyo" olarak anılmaktadır. Başlangıçta korsan yayınlar yaparak işe başlayan bu radyoların ortak özellikleri, merkeze muhalefet eğilimleri ve bireyselleşme özelemleridir.

Bu sınıflandırmanın dışında Aysel Aziz, tekelci-monopolcü Avrupa yöntemi ve pluralist-yarışmacı Amerikan yöntemi olmak üzere bir gruplandırma daha yapmaktadır. Özellikle eski Avrupa yöntemini, Türkiye radyoculuğunu önemli ölçüde tanımladığı için incelemek yararlı olacaktır. Avrupa yönteminde yayın olanakları, her türlü teknik aygıt devletin elinde ya da denetimindeydi. Amerikan yönteminde böyle bir mülkiyet ve denetim söz konusu değildir. Avrupa yöntemi tekeldiydi, dolayısıyla burada rekabet ortamı yoktu. Amerika'da ise her şey çoğulculuk ve rekabet üzerine kurulmuştur. Tekelci yöntemde program yapısı merkezileşmişti, bölge radyoları merkeze bağımlıydı ve etkili değildi. Amerika'da ise merkezi bir yayın baskısı yoktur, yerel radyoculuk çok yaygındır. Amerika'da herşey reklam gelirleri ve ticaret üzerine kuruluyken

Avrupa'da reklam gelirleri çok fazla değildi ve belirleyiciliği yoktu. Avrupa yöntemi ekonomik gücünü ruhsat gelirlerinden sağlamaktadır.(14)

Genel olarak 1927-1994 Türkiye radyoculuğunun özelliklerini taşıyan Avrupa yayın yönteminin olumlu ve olumsuz yönlerini Aysel Aziz şöyle sıralamaktadır. Programlar merkezi bir anlayışla üretildiği için genellikle maliyetleri yüksek değildir. Bu yöntemde bütün ülkeye aynı anda seslenmek söz konusu olduğu için toplumsal / ulusal bütünlüğü sağlamak mümkündür. Kültür ve eğitim ağırlıklı programlar yayının temeli ni oluşturmaktadır. Düzeysiz popüler kültür ürünleri sunarak kendini dinletme gibi zorunluluğu yoktur. Bu yöntemin olumsuz yönleri ise rekabet ortamının olmamasından kaynaklanan ilgi ve coşku eksikliği, teknolojik gelişmelerin yetersizliği gibi nedenlerdir. Aysel Aziz bunlardan daha önemlisinin, siyasal iktidarların kurumlar üzerindeki baskısı olduğunu önlemlerle belirlemektedir.(15)

Yayın tekeli dönemi Türkiye radyoculuğu pekçok özelliğiyle Avrupa yayın modeliyle örtüşmektedir. Ancak Türkiye radyoculuğunu, Türkiye radyocularının düşünceleriyle açıkladığımızda, göz önünde tutulması gereken önemli noktaların bulunduğunu görmekteyiz. İlk on beş yıl radyo yayıncılığı ve programcılığı adına önemli bir atılım yapılmamasına karşın, özellikle 1940 yılından sonra BBC'ye gönderilen radyocular, en azından Türkiye'ye BBC'nin yayıncı sorumluluğunu ve ciddiyetini taşımışlardır. Bütün kamu kuruluşlarındaki kamu görevlileri gibi Türkiye radyolarında çalışan yayıncılar, Cumhuriyet değerlerine, ülke bağımsızlığına ve ulusal kalkınmaya bağlı kadrolardır. Özellikle 1964 sonrasında kuruma alınan ilk dönem TRT yayıncıları, 1968 coşkusunu ve düşünce zenginliğini Türkiye'ye en fazla taşıyan insanlardır. Dolayısıyla Avrupa modelinde belirtilen, rekabet ortamı eksikliğinden kaynaklanan sakıncaları, Türkiye radyoları 1980'lere kadar yaşamamıştır. Bu bilgi birikimine ve coşkuya sahip radyocuların yaptıkları program, programcı ve spiker tanımları incelendiğinde ve bunlar değişik dönemlere ilişkin programlarla ele alındığında sağlıklı değerlendirmeler yapılabilir. Siyasal iktidarın radyocular üzerinde ne ölçüde etkili oldukları, belirlenen ölçütler doğrultusunda radyo programları değerlendirildiğinde ortaya çıkabilir.(16)

1.1.3. Radyo Programı - Programcılığı

Radyo programı, radyo yayınına meydana getiren üç radyo yapım türünden biridir. Konumuz dışında kalan haberler ve haber programları diğer önemli radyo-televizyon yapım türleridir. Haberler, toplumun ilgisini ve merakını çeken "haber değeri taşıyan" olayların önem ve öncelik sıralamasına göre sunulması anlamını taşıyan radyo yapım türüdür. Haber programları ise, önemli güncel olayların arka planına inilerek irdelenip değerlendirildiği yapımlardır.(17)

Bu türlerden farklı bir biçimde ele alınan radyo programı; belli bir konunun söz-müzik-efekt unsurlarının uyumlu bir biçimde kullanılarak işlendiği yapımlardır.(18) Bunlar açılış sinyaliyle başlayan kapanış sinyaliyle sona eren, dili en doğru ve güzel biçimde kullanacak şekilde eğitim almış spikerler tarafından sunulan, radyo dili kullanılarak hazırlanan yapımlardır. Her radyo programının bir konusu, kendine özgü anlatımı, süresi yayın periyodu ve zamanı, ayrıca bütçesi vardır.(19) Bu temel özelliklerine göre radyo programları değişik biçimlerde bölümlenebilmektedir. Aysel Aziz'in daha klasik anlayışa göre yaptığı değerlendirmede radyo programları öncelikle yapımların malzemesinin ağırlığına göre sınıflandırılmaktadır. Bu en temel ayırım, söz ve müzik programları ayrımıdır... Amacına göre program türleri ise dört ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar radyo-televizyon yayınlarının işlevlerini de oluşturan haber, eğitim, eğlence ve reklam programlarıdır... Dinleyicilerin özelliklerine yönelik program türleri beş grupta ele alınmaktadır. Bunların ilki cinsiyete yönelik programlardır. Burada özellikle kadın programlarına vurgu yapılmaktadır. Yaş gruplarına yönelik programlar; çocuk, gençlik programları ve emeklilere yönelik yapımları ifade etmektedir. Üçüncü grupta işçilere, öğretmenlere vb. seslenen mesleki programlar yer almakta, yerleşim birimlerine yönelik programlar ise dördüncü alt başlığı oluşturmaktadır. Burada da özellikle köy programlarının altı çizilmektedir... Bu grubun son alt başlığını eğitim ve kültür düzeyi farklılığını temel alan programlar meydana getirmektedir... Aysel Aziz'in bir başka üst başlığı, kapsama alanına göre program türleridir, ulusal, bölgesel, yerel programlar ve yurt dışı yayınlar bu türün alt başlıklarıdır. Teknik açıdan yapılan sınıflama canlı yayınlar ve bant yayınlar tasnifidir... Son grupta programlar biçimsel özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Bir program tek bir spiker tarafından sunulabileceği gibi, bir kadın bir erkek spiker tarafından da sunulabilir, programa bir uzman da konuk edilebilir...(20) Biçimsel yönden ele alındığında çok önemli bir tasnif de, blok program - kuşak program ayrımıdır. Blok programlar belli bir konu üzerinde yoğunlaşan, onun arka planına yönelerek dinleyiciyi eğiten ve bilgilendiren programlardır. Kuşak programlar ise pek çok konuyu yüzeysel olarak ele alan, söz ve müzik unsurlarının birlikte kullanıldığı türlerdir...(21)

Radyo programcısı Mehmet Karavit'in yaptığı daha güncel sınıflama ise; magazin programları, kısa tanıtım programları, belgesel programlar, dramatize programlar, açık oturumlar, naklen yayınlar, müzik programları, eğlence programları ve komedi yapımları biçimindedir. M. Karavit blok program - kuşak program ayrımını özellikle kabul etmemektedir. (22)

Bir radyo programı, programcı (prodüktör)-spiker-teknisyen üçlüsünün ortak çalışmasıyla gerçekleşmektedir. Teknisyenliği ayrı bir uzmanlık dalı olarak değerlendirip konunun dışında bırakmak ve programcı ile spikerin temel özelliklerini incelemek gerekli olmaktadır.(23)

1.1.3.1. Radyo Programcısı

Bir programcının hangi özelliklere sahip olması gerektiği konusunda genel olarak şunlar söylenebilir. Program yapımcısının iyi bir eğitim görmesi ve toplumbilim donanımının temel bilgilerine sahip olması gereklidir. Sürekli okuyan, kendini geliştiren dış dünya ile ilgisini hiç koparmayan, özellikle de kendi alanı olduğu için radyo-televizyon programlarını sürekli izleyen insan olmalıdır. Araştırmacılık ve gözlemcilik, yansızlık ve nesnellik, ekip çalışmasına yatkınlık, görev disiplinine sahip olmak ve yaratıcılık bir programcı için son derece önemli özelliklerdir. Esneklik ve yarışmacı bir ruha sahip olmak bir programcıyı farklı kılan özelliklerdir. Programcı her zaman yasaları, çalıştığı kurumun tüzük ve yönetmeliklerini, temel ilkelerini çok iyi bilmek zorundadır. Bir programcının en fazla özen göstermesi gereken konulardan biri, ana dilini en güzel, en anlaşılır biçimde kullanmaktır.(24)

Bu çok genel özelliklerin dışında radyo uzmanları konuyu daha derinlikli olarak ele almakta ve başka özelliklere dikkat çekmektedirler. Bütün bu temel özellikleri belirledikten sonra, Serpil Akıllıoğlu, programcının yurttaşlık bilincine sahip insan olması gerektiğini vurgulamaktadır. Dünyayı değiştirmek gibi çok büyük misyonlar üstlenmeye gerek olmadığını ancak işini iyi yapan bir meslek insanı olması gerektiğini belirtmektedir.(25)

Tuba Ayberkin programcının iyi bir metin yazarı olması gerektiğini belirtmekte, ancak bunu yeterli bulmamaktadır. Radyocunun, radyo dilini çok iyi kullanması gerektiğini, bunun için daha metnini oluştururken, söz-müzik-efekt unsurlarını kafasında belirlemesini ve hedef kitlesinin genel özelliklerini büyük bir dikkatle değerlendirmesi gerektiğini belirtmektedir. T. Ayberkin'e göre programcı sıradan insanla sıradan insan gibi iletişim kuran, onun düzeyine inebilen, ama kendisi farklı bir noktada üst düzeyde olan insandır. Bütün sorun bu farklılığı kendini beğenmişliğe dönüştürmemekte, alçak-gönüllü bir yazım üslubu kullanabilmektedir. Bu özelliklere sahip insan, doğal olarak kendini iyi ifade edebilen bir programcıdır. Çok geniş bir bilgi birikimine sahip olmasına karşın bunları kağıda aktaramayan, seslendiği dinleyici kitlesiyle buluşamayan kimse programcı olamaz.(26)

Mehmet Koç özellikle programcının toplumsal bilincine değinmekte, sorunlara bütünlüklü olarak bakmanın zorunlu olduğunu öne sürmektedir. Hiç bir olay ya da durum rastlantısal değildir, üzerinde yaşadığımız dünyanın ve ülkenin sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel gerçeklerinden bağımsız ele alınamaz. Politika hayatın bütün alanlarında vardır, her yere sinmiştir. Programcının temel işlevi ele aldığı her konuyu bu bütünlük içerisinde işlemektir. Kuşkusuz bunu bir bilim insanının akademik söylemiyle değil, radyocunun yumuşak ve alçakgönüllü üslubuyla yapmalıdır. Programcının bir başka sorumluluğu, dinleyici kitlesinin istek-

lerine göre değil, gereksinimlerine göre program hazırlamasıdır. Gündelik, sıradan popüler kültür ürünleriyle kafası karıştırılan geniş kitlelere yol gösterici olmak, temel ödevidir. İletilerini keskin bir kalemle değil, yasaları ve kurumunun kurallarını göz önünde bulundurarak, usta bir biçimde sergilemelidir.(27)

1.1.3.2. Radyo Spikeri

Spiker ve veya sunucu, radyo ve televizyonlarda programları sunmakla yükümlü olan elemanlardır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde spiker ve sunucu küçük bir farkla tanımlanmaktadır. Spiker, "radyo ve televizyonda programları, haberleri sunan kimse" olarak açıklanmaktadır.(28) Türkçe kökenli bir sözcük olan sunucu ise, "radyoda ve televizyonda, bir eğlence yerinde programı sunan, açıklayan kişi, takdimci" biçiminde tanımlanmaktadır.(29) TRT'nin hizmet yönetmeliğinde bir meslek sözcüğü olarak spikerlik kullanılmakta ve görev tanımı şöyle yapılmaktadır.

"...Spikerlik hizmeti, dilbilgisi, fonetik, diksiyon, artikülasyon, vurgulama, tonlama hataları yapmadan doğru, güzel konuşmak, metinleri özelliklerine göre değerlendirmek, yapım ve yayın çalışmalarına sesle katılmak, stüdyoda günlük yayın çizelgesine uygun olarak yayını estetik bir bütünlükte yürütmektir".(30)

Spiker ve sunucu ayrımı ülkemizde özel radyolar ve televizyonlar kurulmadan önce bugünkünden farklı bir anlam taşımaktaydı. Sunucu sözcüğü daha çok müzik-magazin-eğlence programlarının takdimcileri için kullanılmaktaydı. Ayrıca TRT kurumunun dışında başka görevler yapıp, program sunan elemanlar için bu sözcük daha uygun bulunmaktaydı. Spiker dendiği zaman, belirli sınavlardan ve eğitim süreçlerinden geçmiş, radyoda ve televizyonda yapım, yayın ve haber hizmetlerinde o kurumun kadrolu elemanı olarak çalışan görevliler anlaşılmaktaydı.(31) Günümüzdeyse yazılı metinleri değerlendiren eleman spiker, dinleyici ve izleyici karşısında elinde bir metin olmaksızın doğaçlama konuşan konuşmacı, sunucu olarak değerlendirilmektedir.

Spiker farklı ve kaliteli bir sese sahip olan, nefes denetimini en iyi biçimde ayarlayacak şekilde eğitim almış; anadilini fonetik ve diksiyon kurallarına uygun kullanma becerisi kazanmış, metni en etkili biçimde değerlendirecek yetkinliğe ulaşmış insandır. Metin değerlendirme dendiğinde bir metni dümdüz okuma anlayışının dışında başka bir şey anlatılmaktadır. Bir metni vurgu (sözcük üzerindeki soluk baskısı), ton (cümle üzerindeki soluk baskısı), durak (konuşma esnasındaki boşluklar), ezgi (cümlelerin anlamından kaynaklanan ses dalgalanmaları) gibi temel diksiyon öğelerinin doğru kullanılarak sunulması ifade edilmektedir.(32)

Radyo programcısı Alaattin Bahçekapılı, spikerin bir sanatçı olduğu-

na değinmekte, spikerliğin sıradan bir meslek olmadığını belirtmektedir. Spikerin mesleki teknik özelliklerinin dışında daha başka özelliklere de sahip olması gerektiğini söylemektedir. Spikerin bireysel psikolojiyi bilen, toplumsal yapıyı ve çevreyi tanıyan, dikkatli ve gözlemci olması gereğine işaret etmektedir. Ayrıca zeki, çalışkan, dinamik, serinkanlı, yeteri kadar esprili, karşısındaki insanı rahatlatacak kadar içten olmalıdır.(33)

Spiker Şebnem Savaşçı bir kamusal yayın kuruluşunda spiker olabilmenin güç ve sorumluluk isteyen bir iş olduğunu söylemektedir. Kendisi önce bir sözlü sınava girdiğini, daha sonra dört aylık yoğun bir uygulama kursu sürecinden geçtiğini belirtmektedir. Bu kurs sürecinde Türk Dili uzmanları, tiyatro sanatçıları ve deneyimli spikerler, spiker adaylarını yetiştirmişlerdir. Kurs sonunda bir sınavdan daha geçerek göreve başladığını belirten Savaşçı; daha sonra eğitimci olarak katıldığı kursların bundan pek farklı olmadığını belirtmektedir. TRT'de yaygın olankanı, bir spikerin yoğun uygulama içerisinde ancak dört yılda yetişeceği ve on yıla kadar uzanan bir süreç içerisinde mesleki kişiliğini bulacağı yönündedir.(34)

Günümüzde Postmodern mantık, gerçeğin dilde var olduğunu, dilin de içinde bulunduğu sistemin ürünü olması nedeniyle manipülasyon aracına dönüştüğünü belirtmektedir. Dile böylesi olumsuz bir anlam yüklendiğinde, kitle iletişim araçlarında dili özenli kullanmanın önemi kalmamaktadır. Böylelikle ticari radyolarda çalışan, herkes gibi konuşan, eğitimsiz sunucular meşrulaştırılmakta, böylesi olumsuz bir düşünsel taban yaratılmaktadır. Oysa Türkiye kamusal yayıncılığında egemen olan düşünce, ana dili kullanımının çok önemli olduğu biçimindedir. Çünkü dil, toplumsallaşmanın ve ulus olabilmenin, tarihsel kültür değerleriyle sağlıklı bağlar kurabilmenin, güncel kültür düzeyini yüksek tutabilmenin aracıdır.(35) Bunun dışında Platon, Wygotski, Martinetti, Saper, Whorf, Weisgerber gibi düşünürler, dil ile düşünce arasında doğrudan ve üretken bir ilişki olduğunu savunmuş, anadilini zengin ve güzel biçimde kullanan toplumların düşünce evrenlerinin de gelişmiş olacağını öne sürmüşlerdir.(36)

Türkiye radyoculuğu bu klasik dil yaklaşımı doğrultusunda, programcılarını ve spikerlerini özenli yetiştirmeyi ilke edinmiş, tercihini bu doğrultuda kullanmıştır.

SONUÇ

Bu bilgiler ışığında bir radyo programının nitelikli olabilmesi için şu çıkarsamalarda bulunabiliriz.

- a) Radyo programcısı metnini hazırlarken ana dilini en güzel biçimde kullanmalıdır.

- b) Program eğitilmiş ve kaliteli bir spiker tarafından sunulmalıdır.
- c) Programcı toplumsal sorumluluk bilincine sahip olmalı, tartışmalı konularda nesnel olabilmelidir. Cumhuriyetin temel değerleri ve ulusunun çıkarları konusunda ise tarafsız kalmamalı, bu değerleri içtenlikle savunmalıdır.
- d) Programcı iyi bir metin yazarı olmakla yetinmemeli, radyo dilini ustalıkla kullanmalıdır.
- e) Programcı her türlü olayı ve durumu, sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel temelleriyle bağlantı kuracak, bütünlük oluşturacak biçimde programlaştırmalıdır.
- f) Programcı hedef kitle kavramının farkında olmalı, programlarını üretirken buna çok dikkat etmelidir. Hangi kitleye seslenirse seslensin alçakgönüllü, sevecen bir üslup kullanmalıdır.

Türkiye kamusal radyoculuğunun tarihçesi, radyo yayıncılığı-programcılığı ve Türkiye'nin siyasal-toplumsal yapısı bütünlüklü olarak ele alındığında; nitelikli radyoculuğun ölçütleri bu şekilde belirlenmektedir.

DİPNOTLAR

- 1 Aysel Aziz, **Elektronik Yayıncılıkta Temel Bilgiler**, TRT Basın ve Yayın Müdürlüğü Yayınları No:210 Ankara, 1989, ss. 7.
- 2 Mahmut Tali Öngören, **Televizyona Açılan Pencere**, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Başnur Matbaası, Ankara, 1972, ss.92.
- 3 Şermin Tekinalp, **Elektronik Kitle İletişimi ve Değişim**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1990, ss.32
- 4 Aysel Aziz, **Elektronik Yayıncılıkta Temel Bilgiler**, Ön-Ver. ss18
- 5 Aydan F. Aydın, **Kitle İletişim Sürecinde Radyo**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 1994, s.57-59.
- 6 Aysel Aziz, **Radyoda Program Yapımı**, Ankara üniversitesi Basın Yayın Y.O. Yayınları, Ankara, 1985. ss.27
- 7 Bengül Erdamar, **Radyo Programcılığı**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1996, ss.26-28
- 8 Aydan F. Aydın, **Ön. Ver.** ss.12-13.
- 9 Aysel Aziz, **Radyo ve Televizyona Giriş**, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara: 1981, ss.36-40
- 10 Aydan F. Aydın, **Ön-Ver.** ss.16
- 11 Aydan F. Aydın, **Aynı.** ss.37
- 12 Ersan ilal, **İletişim, Yıgınsal İletişim Araçları ve Toplum**, Der Yayınları, İstanbul, 1989, ss.29-30
- 13 **Hıfzı Topuz**

- 14 Aysel Aziz, **Radyo ve Televizyona Giriş**, Ön-Ver. s.36-38
- 15 Aysel Aziz, **Aynı**, ss.39-40
- 16 Mehmet Koç, (**Görüşme**) TRT Ankara Radyosu'nda 18 Kasım 1995
- 17 Kaya Özakgün, **Radyo Programı Metin Yazarlığı**, AİTA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Y.O. Yayınevi, Ankara, 1978, ss.1.
- 18 Kaya Özakgün, **Aynı**, ss.2.
- 19 Aysel Aziz, **Radyoda Program Yapımı**, Ön-Ver. ss.31
- 20 Aysel Aziz, **Aynı**, ss.31-48
- 21 Mehmet Koç, (**Görüşme**) Ön-Ver.
- 22 Mehmet Karavit, **Radyo Yayıncılığı**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1999. Ss. İçindekiler bölümü I. IV.
- 23 Mehmet Koç, (**Görüşme**) Ön-Ver.
- 24 Aysel Aziz, **Radyoda Program Yapımı**, Ön-Ver. ss.124-128
- 25 Serpil Akıllıoğlu, **Derinlemesine Mülakat**, 15 Haziran 1999 tarihinde Eskişehir radyo A Haber Merkezi Bölümünde telefonda ses kaydı biçiminde yapılmıştır.
- 26 Tuba Ayberkin, **Derinlemesine Mülakat**, 8 Temmuz 1999 tarihinde Ankara'da TRT Yurtdışı yayınlar Bölümünde ses kaydı yapılmıştır.
- 27 Mehmet Karakoç, **Ön-Ver.**
- 28 **Türkçe Sözlük**, Ataürk Kültür, Dil ve tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Basıevi, Ankara, 1988, Cilt 2, ss.1338.
- 29 **Türkçe Sözlük**, Ön-Ver. Cilt 2, ss 1348.
- 30 **TRT Hizmetlerinin Tanımı**, Bu Hizmetlere Atanacaklarda Aranacak Özel Şartları Yönetmeliği, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü, Yayın No:162, Ankara, ss.244.
- 31 Şebnem Savaşçı, **Konferans "Spikerlik"**, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Eskişehir-2 Nisan 1992.
- 32 Vakur Kayador, **Radyo-Televizyon Spikerliği**, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993, ss.65-66.
- 33 Alaattin Bahçekapılı, **Derinlemesine Mülakat**, 9 Temmuz 1999 tarihinde TRT Ankara Radyosu'nda ses kaydı yapılmıştır.
- 34 Şebnem Savaşçı, **Derinlemesine Mülakat**, 9 Temmuz 1999 tarihinde TRT Ankara Radyosu'nda ses kaydı yapılmıştır.
- 35 Doğan Aksan, **Her yönüyle Dil**, Türk Dil Kurumu, Ankara. 1979, ss.54.
- 36 Doğan Aksan, **Aynı**. ss.54-55